

УДК 821.161.2.09'06

МИХАЙЛО ВОЗНЯК: ЙОГО СЕЛО, РОДИНА І ПОЧАТОК ДОРОГИ

Роман ГОРАК

*Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка,
вул. Івана Франка, 150–152, Львів, Україна, 79011*

Уперше на основі метричної документації встановлено дати народжень, одружень та смерті предків Михайла Возняка, його братів, сестер та їхню долю, також подано відомості про навчання М. Возняка в сільській народній та початковій школі, гімназії та університеті. Визначено час першого працевлаштування та початок наукової діяльності ученого.

Ключові слова: Михайло Возняк, біографія, родина Михайла Возняка, початкова освіта, гімназія, Львівський університет, перші публікації.

Був дивовижно скромний. «Покійний, – писав у свої спогадах про Михайла Возняка Володимир Дорошенко, – іноді аж задалеко посувався у своїй скромності, яка була либонь тільки своєрідним виявом його амбітності. Та коли я звернувся до нього за датами його життя (народження тощо) для “Української загальної енциклопедії” він рішуче відмовився подати які-будь інформації. Довелося звернутися до дирекції Академічної гімназії, де він учився, а опісля і вчив, щоб добути дату його народження та інші. Не хотів Возняк дати й своєї фотографії» [19, с. 378–379].

Ця дивовижна і гідна скромність привела до того, що він – один із найвидатніших українських літературознавців – до цього часу не має достовірної біографії і виданої бібліографії своїх праць. Наукова національна бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, де зберігається рукописний фонд ученого, а також унікальна бібліотека, яка була привезена сюди після його смерті, до тепер не видала ні опису його архіву, ні опису бібліотеки.

Тільки кафедра української літератури Львівського університету, яку він довгі роки очолював, для якої за власні кошти сформував унікальну книгозбірню, яку потім було по-варварськи знищено, прийняла його ім'я. Та ще рідне село назвало його іменем школи. У Львові встановлена обласна премія імені М. Возняка. На фасаді головного корпусу Львівського національного університету імені Івана Франка до сторіччя львівської школи української словесності його барельєфне зображення є поряд із зображеннями Якова Головацького (1814–1888), Омеляна Огоновського (1833–1894) та Василя Сімовича (1880–1944). Внизу під цими п'ятьма барельєфами згадано Олександра Колесу (1867–1945), Кирила Студинського (1868–1941), Василя Щурата (1871–1848), Іларіона Свенціцького (1876–1956), Петра Кострубу (1903–1979), Броніслава Кобилянського (1896–1986) та Юліана Редька (1905–1993). Пропам'ятна дошка є роботою скульптора Любомира Яремчука та архітектора Василя Каменщика.

І все ж...

Батьківщина академіка Михайла Возняка – це село Вульки Мазовецькі, що складаються з порозкидуваних в усі боки хуторів, назви яких утворювалися здебільшого від прізвищ чи прізвиськ їхніх мешканців. Були це Дениси, Греськи, Янки, Матвії, Пирого, Шпаки, Барамури, на яких ще казали Баламути, Сідельники, Мазури, Бірки, Іваніні, Сохані, Баклани, Багна, яких тут у достатній кількості, та Руди. Правда, останній – присілок, кажуть, називали його від покладів руди, з якої в давні часи виготовляли залізо, хоча жодні історичні хроніки цього не зафіксували. Усі ці хутори групувалися навколо більшого села, яке називалося колись Вільки. Кажуть, що походила ця назва від польського слова *wilk*, що означає вовк. Зображення вовка збереглося на старих печатках села, а відтак перейшло і на теперішній герб села, де замість одного вовка є аж три. Всі вони червоного кольору і звернені головами вліво. Тих вовків колись у навколишніх лісах було багато, вони становили серйозну загрозу для селян, але до наших часів про це залишилася тільки згадка. Опісля так сталося, що село стали називати Вулька, також ніби від польського здрібнілого слова *wółka*, що радше означає пільга, ніж воленька. Кажуть, ніби від того, що селяни цього села були настільки бідні, що не могли платити податків власникам, а тому ті на деякий час звільнили їх від податку, тобто дали пільгу. Займалися мешканці тих хуторів переважно виробництвом деревного дьогтю. Був той процес виробництва вельми обтяжливим, трудомістким та малопробуктовим. Людей, які займалися цією справою чи промислом, називали мазярами, а збували вони свій товар, який називали мазь, на довколишніх ринках. Земля в тих краях болотиста і неврожайна.

При кінці позаминулого століття власником села, чи як тоді говорилося – більшої посілости, була Северина княжна Сапіга з відомого роду Сапіг. За часів польської займанщини до назви Вульки додалося ще означення Мазовецькі, ніби від того, що першими власниками села стали дідичі Мазовецькі. Одночасно з тим виникли і Вульки Розковецькі. Знову-таки від прізвища власників посілости. Остання назва протрималася десь до початку XIX століття і її ще можна зустріти в Йосифінській та Францисканській метриці, але відтак щезає і залишається тільки одна – Вульки (Вільки) Мазовецькі. Та назва протрималася до 1940 року, а тоді село стало називатися Волиця. Першою згадкою про село вважається 1513 рік. 4 серпня 2013 року село урочисто відзначило своє 500-річчя.

Як стверджує авторитетний «Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich», що вийшов 1893 року, у 13-му томі на 853-й сторінці, власникам села належало 540 моргів орного поля, лугів та городів 62 морги, але зате лісу 2 114 моргів. Селянам у той же час належало 1 377 моргів орного поля, 1 354 морги лугів та городів, 359 моргів пасовищ та три морги лісу.

На той час село належало до Равського повіту, а до самого центру повіту Рави-Руської, що на схід від села, було 18 кілометрів. Там працював повітовий суд та поштовий уряд, 17 кілометрів відділяли село від Угнова, що лежить на південний схід. На південь від Вульок є село Нова Кам'янка, яка колись називалася Кам'янкою Лісовою і де є найближча залізнична станція, на схід – село Гійче, на північ – село Діброва, яке

колись називалося Салаші, а на північний схід – Хоронів і Хлівчани. На сході Волиця межує з селом Приспань, що лежить у Сокальському районі.

Уздовж південної межі зі заходу на схід тече ріка Рата. Забудови лежать у південній частині посілости.

Римо-католицька парохія розташована в Раві-Руській, а греко-католицька – у селі, де є дерев'яна п'ятибанна церква, посвячена Великомученику Дмитрію. Вона була збудована на місці старої також дерев'яної церкви, відомої ще до 1828 року. Нову церкву висвятили 1875 року. 1842 року в ній з канонічною візитацією був єпископ Іван Снігурський. До церкви належало 64 морги орного поля, з якого чистого прибутку було 209 корон. Село давало священникові для опалення житла 20 м³ дров. Окрім того, священник діставав 963 корони так званої конгруї, тобто доплати з церковної каси. Греко-католиків у селі на той час налічувалося 1 960 осіб, римо-католиків – 80, а сповідників мойсеевої віри – 110 осіб. При кінці минулого століття поляки в селі розпочали будівництво костелу, аби на відправу не їздити у Раву-Руську. Костел було посвячено святому Йосифу. Його будівництво завершилося 1924 року.

У селі також діяв млин, тартак, який щорічно переробляв 200 м³ соснового дерева та виготовляв 120 м³ дощок.

У теперішній Волиці є ще, крім старого тартака та млина, ще й дитячий садок, будинок «Просвіти», заправка для машин, пошта та телефонна станція. Коли село святкувало своє 500-річчя, то на честь цієї події було збудовано каплицю Божої Матері, яка об'явилася пастухам, а відтак на цьому місці забило джерело.

Святкування 500-річчя села було таким урочистим, що на ньому навіть виступив популярний ансамбль з Хмельниччини «Лісапедний батальйон». Офіційно село називатися Волицею від 1940 року.

Хата, в якій народився М. Возняк, нічим не відрізнялася від інших і ще донедавна такі хати можна було побачити в селі.

Збудував цю хату, яка мала орієнтаційний номер 126, ще десь за панщизняних часів прадід Михайла Возняка Іван, який помер на самий святий вечір 6 січня 1868 року у віці 49 років від сухот, як про це свідчить його метрика смерті [22, арк. 18]. Його дружина померла 8 вересня 1889 року, проживши 62 роки [23, арк. 25]. З архівних документів також відомо, що Іван Возняк був 1828 року народження, а його дружина – 1827-го.

Окрім батька М. Возняка, у цій хаті проживали Ілля та Теодор Возняки, сини Семена Возняка, брата Стефана Возняка – батька Михайла Возняка. Сиділи на ґрунті, який дістався від предків та якого не було сенсу між собою ділити.

Семен Возняк був одружений з Гафією Сідельник, а його син Ілля був одружений з Марією, дочкою Михайла Оливи та Анастасії з Возняків. Одружився Ілля Возняк з Марією Оливою 11 червня 1878 року. І йому, і їй було по 36 років, тобто були вони з 1842 року. Марія жила неподалік у будинку, що мав № 115 [24, арк. 15]. За рік перед народженням Михайла Возняка в Іллі та Марії 9 липня 1880 року народився син, якого назвали Петром [25, арк. 83]. При пологах дружина Іллі Возняка Марія померла [22, арк. 40]. Їй було 38 років. Ілля з малою дитиною на руках залишився вдівцем. Звичай вимагав тримати за померлою дружиною рік жалоби. Ілля дотримався цього звичаю

і 16 червня 1881 року одружився з Параскевією Хрущ, якій було 27 років, тобто була вона 1854 року народження. Параскевія – дочка Григорія Хруща та Олени Михайлів [24, арк. 25]. Ілля з дружиною залишилися жити у батьківському будинку.

Теодор Возняк, брат Іллі, був одружений з Євою Домашовець, дочкою Григорія Домашовця й Анни Голки. Одружилися вони 24 травня 1871 року. Мав тоді Теодор 27 років, тобто був він 1844 року народження, а Єва мала 33 роки, тобто була 1868 року народження [24, арк. 15]. 13 жовтня 1877 року у них народився син Олексій, який, проте, прожив недовго і помер 8 вересня 1890 року [25, арк. 61], від тифу, який часто навідувався у ці сторони. 15 березня 1880 року померла дружина Теодора Возняка Єва. Вона мала 42 роки [22, арк. 40]. Теодор залишився також, як і Ілля, жити на батьківській хаті, проте вдруге не одружувався.

Окрім Іллі та Теодора, в цій хаті мешкала ще Анастасія Возняк, дочка Івана Возняка та Анни Оливи, тобто дочка батькового брата Степана. Вона була 1864 року народження і коли їй виповнилося 25 років 9 червня 1889 року вийшла заміж за однолітка Івана Іванину, сина Василя Іванини та Ірени Таньчин [24, арк. 36]. Після одруження Анастасія пішла жити до чоловіка у будинок, що мав № 74.

14 листопада 1880 року одружився батько Михайло Возняка Стефан. У метриці шлюбу [24, арк. 24] зазначено, що був він сином Івана Возняка та Анни Оливи та що було йому на той час повних 24 роки, тобто був він 1856 року народження. Він одружився з Євою Матвіїв, дочкою Петра Матвіїва та Матрони Янків. Єва мала повних 20 років, тобто була 1860 року народження. Мешкала вона в будинку під № 110. Свідками на тому шлюбі були селяни Ілля Возняк та Іван Сохан. Давав шлюб отець Корнило Саїк.

Отець Корнило Саїк був 1838 року народження, закінчив богословський факультет Львівського університету та Львівську духовну греко-католицьку семінарію у 1865 році. Відтак став священиком у селі Курилівці Ланцуцького повіту, де служив до 1867 року, а опісля став священиком у Вільках (Вульках) Мазовецьких, у яких пробув до кінця 1882 року і перейшов на парохію в село Себечів Сокальського повіту, де й помер 23 серпня 1895 року у віці 57 років. Йому ще судилося перед виїздом на нову парохію охрестити та миропомазати Михайла Возняка, який народився у молодого подружжя Стефана та Єви Возняків 3 жовтня 1881 року, а оскільки справа була перед святом Михайла, архистратигом всього небесного воїнства, то й назвали новонародженого іменем цього великого і шанованого в народі святого. Дитину прийняла на світ сусідка Параскевія Голка, яка мешкала в сусідстві через дві хати у будинку № 128. За кумів до новонародженого було запрошено Стефана Труша та Параску, дружину Антона Возняка. Як вже сказано, хрестив та здійснив чин миропомазання священик Корнило Саїк [25, арк. 90].

6 квітня 1884 року народився син Стефана та Єви Возняків, який того ж дня був хрещений та дістав ім'я Теодор. Його хрещеними батьками були Теодор Матвіїв та Анна, дружина Івана Сивуляка. Прийняла на світ Божий новонародженого Анна Янків. Хрестив Теодора вже новий священик Омелян Заремба, який прийшов на зміну о. Корнилу Саїку [26, арк. 16]. Коли Теодору Возняку виповнилося 25 років він одружився, про що у метриці його народження зроблено відповідну помітку.

До школи Михайло Возняк пішов 1888 року. Як напише в автобіографії, ходив до

школи і пас худобу. Правда, пасти корову, коли вчився, не потрібно було, бо навчання у школі відбувалося взимку. Навесні та влітку його не було. Так придумав найясніший цісар Австро-Угорщини, аби діти були батькам для допомоги у господарстві. Він навіть спеціальним розпорядженням перевів однокласні школи на двокласні, тобто програму одного року навчання розніс на два зимові періоди.

Директором етатної (державної) двокласної школи в Вільках Мазовецьких був Теодор Ільків, який замінив на цій посаді Стефана Геллу, про якого з метричних записів відомо, що він був сином Семена Гелли та Марії з Арабських. Його дружиною була Францішка, дочка Йосифа Бачинського та Емілії Будзішевської [25, арк. 40]. Помічницею Теодора Ількова була Броніслава Лендовецька.

У школі Михайло Возняк проявив неабиякий хист до навчання і на нього звернув пильну вагу отець Омелян Заремба, який у школі вчив релігії. Він і був тим, хто звернув увагу на потяг хлопця до науки, і, як зізнався Михайло Возняк, зворохобив його батьків віддати хлопця до шкіл. Правда, Михайло Возняк з огляду на час, коли писав автобіографію, зазначив, що тим «ворохобником» був молодий інтелігент, який з'явився в селі.

Отець Омелян Заремба (1839 року народження) був ровесником отця Корнила Саїка, який охрестив Михайла Возняка. Правда, швидше від нього був висвячений у 1861 році в духовний стан після закінчення теології Львівського університету та Львівської греко-католицької семінарії. Він довгий час перебував у Холмщині, у Галичину прибув 1880 року і асистував священникові в селі Потеличі Рава-Руського повіту. У 1881 році він став священником у селі Себечеві Сокальського повіту, а в 1882 році помінявся парохіями з Корнилом Саїком, ставши священником у Вільках Мазовецьких, де й помер 12 серпня 1902 року. Щоб далі йти «до шкіл», потрібно було мати закінчену початкову освіту. В часи І. Франка таку «послугу» робила нормальна школа, в якій вчилися чотири роки і було тих нормальних шкіл не так багато. Після введення обов'язкової початкової освіти почали в більших містах з'являтися чотирикласні школи. Була така школа й у Раві-Руській, куди батьки з намови Омеляна Заремби відправили сина Михайла. Не залишив Михайло Возняк спогадів про цю школу, лише сказав, що стратив марно два роки, щоб вивчити німецьку мову, якої в сільській школі не викладали. У чотирикласній школі в Раві-Руській Михайло Возняк розпочав навчання 1890 року. Керівником школи на той час був Ян Адамчик, учителем Михайла Возняка – Адольф Торунський. У школі ще працювали вчителями Кароль Стахів та Фаустин Урбанський. Часто вчителі замінювали один одного через певні обставини, тому ймовірно, що й вони деякий час вчили Михайла Возняка. Незмінним катехитом у школі був о. Євген Горницький (1859–1913), який добре знався з Омеляном Зарембою, оскільки деякий час обидва правили в одній і тій же церкві Різдва Богородиці в Потеличі. Очевидно Михайло Возняк і був під його пильним оком. Як і всі, жив Михайло Возняк на стації у Раві-Руській в якогось господаря, якого вважали його офіційним опікуном, а батьки постачали туди продукти з дому. 1894 року школа в Раві-Руській стала п'ятикласною і її довелося закінчувати Михайлові Возняку. Відбулося це 1895 року. Очевидно через помилку Михайло Возняк зазначив у автобіографії, що закінчив шестикласну школу, а вже інші дослідники підхопили

це твердження без належної перевірки. Був відмінником навчання. Дорога до гімназії у Львові йому була відкрита. Вибрав найтруднішу і найпрестижнішу – Академічну. Зробив це, окрім того, з патріотичних намірів.

Коли Михайло навчався в Раві-Руській, вдома 10 березня 1887 року народився ще один його брат, якого охрестили Сильвестром. Прийняла його на світ повитуха Анна Янків, хрестив та миропомазав новонародженого отець Омелян Заремба. Хрещеними батьками новонародженого були Петро Домашовець та Параскева, дружина Петра Мороза. Дитині не судився довгий вік. Вона померла за кілька днів по народженні 15 березня 1887 року [26, арк. 32].

28 березня 1888 року народилася єдина сестра Михайла Возняка, яка при хрещенні була названа Катериною. Їй судилося залишитися на батьківській хаті. Прийняла на світ новонароджену вже традиційна повитуха дітей Стефана та Єви Возняків Анна Янків. Хрестив та миропомазав Катерину отець Омелян Заремба, а за хрещених батьків було запрошено Теодора Матвіїва та Матрону, дружину Василя Купусти [26, арк. 37]. Хоча в селі була двокласна державна школа і навчання дітей згідно з цісарсько-королівським декретом від 1872 року було обов'язковим, та того, хто не посилав дітей до школи, карали штрафами, проте батьки Михайла Возняка були неписьменними, і коли їм доводилося бути кумами, то в метричній книзі ставили традиційні хрестики анальфабетів. Проте вони науку шанували і намагалися своїм дітям дати освіту.

Після сестри Катерини 24 лютого 1891 року народився брат Михайла Возняка Григорій. Його хрестив та миропомазав отець Омелян Заремба, а хрещеними батьками новонародженого були Стефан Труш та Марія, дружина Петра Домашовського. У метриці народження [26, арк. 52] зазначено, що метрику хрещення для навчання в гімназії йому було видано 28 серпня 1903 року.

26 березня 1896 року народився ще один брат Михайла Возняка Кирило, якого прийняла на світ традиційна у Возняків повитуха і родичка по батьковій лінії Анна Янків, а охрестив – о. Омелян Заремба. За хрещених батьків до новонародженого були запрошені Іван Труш та Анна, дружина Теодора Михайліва [25, арк. 71].

Наймолодшим із Возняків був Пантелеймон, який народився 13 серпня 1899 року. Його вже прийняла на світ повитуха Татяна Панас, хрестив отець Омелян Заремба, а хрещеними батьками були Іван Труш та Марія, дружина Петра Домашовського [26, арк. 101].

Після закінчення навчання у Рава-Руській школі Михайло Возняк 1896 року став гімназистом «Цісарсько-королівської академічної гімназії» у Львові, яка з 1862 року була єдиною державною гімназією «з руською мовою викладання» і знаходилася у тісних приміщеннях «Народного Дому» на вулиці Театинській, 22. Колишній учень цієї гімназії Степан Шах у своїй книзі «Львів – місто моєї молодості. Цісарсько-Королівська Академічна Гімназія», що вийшла у Мюнхені 1955 року у видавництві «Християнський Голос», писав: «І коли подумаю, що українська молодь у столичнім українським княжгороді Львові понад повних 40 літ, а коли й узгляднити ще й філію, то через 70 літ виховувалась у приватнім, до шкільних цілей не приспособленім будинку, без відповідних класових світляних кімнат; без руханкової салі; ба, що більше, навіть без подвір'я і

дерев, де діти могли б у часі павз подихати свіжим воздухом; у будинку, де молодь із цілого великого поверха в одному виходку з 5 лиш убікаціями без води до споліскування скупчувалась (а водотяги заведено в Народнім домі щойно 1904), то мені ще й нині по стільки літах мурашно робиться на саму згадку про це».

Ці спогади «належать москвофільському юнакові», який під впливом Михайла Возняка, як стверджує у спогадах Володимир Дорошенко, став борцем за українську ідею.

Правда, гімназія тільки 1906 року була переведена до новозбудованого з цією метою будинку на вулиці Леона Сапіги, 14. У «Народному Домі» була створена філія цієї гімназії і залишалася там до 1935 року, поки польська влада не перенесла її до колишнього палацу Семенських-Левицьких, що на Пекарській, 19. У 1896/1897 році Михайло Возняк навчався у першому «а» класі, господарем якого був Олекса Крохмалюк, який одночасно був учителем латинської та руської (української) мови. Математику викладав Петро Огоновський, брат відомого громадсько-політичного діяча, завідувача кафедри руської словесності у Львівському університеті Омеляна Огоновського, автора першої багатотомної історії української літератури. Польську мову викладав Францішек Конарський, релігію вів отець катехит Іван Туркевич, відомий учений Іван Раковський вів математику та природознавство. Директором гімназії був Едвард Харкевич. Ця людина зіграла важливу роль у житті Михайла Возняка. Він народився 23 лютого 1855 року в Станіславові. Навчався у Коломийській гімназії у 1866–1869 роках, відтак у Станіславові у 1869–1873 роках. У 1873–1875 роках навчався на філософському факультеті Львівського університету, а закінчував навчання в Інсбруку в 1875–1877 роках. Кваліфікаційний іспит з латинської, грецької та німецької для нижчої гімназії з німецькою навчальною мовою склав 1878 року в Інсбруку, а 1880 року з німецької мови для вищих класів з польською мовою навчання у Відні.

У 1887 році склав іспит з французької мови. Розпочав свою педагогічну кар'єру як помічний учитель у Львівській гімназії Франца-Йосифа у 1877–1882 роках. У 1882 році його іменовано дійсним учителем гімназії у Тернополі, де пропрацював до 1889 року. У 1899 році його було переведено до Міністерства віросповідань та освіти у Відні. Звідти після смерті директора Львівської академічної гімназії Василя Ільницького, 15 квітня 1895 року, став на його місце.

Згідно зі «Звітом дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за рік шкільний 1896/1897» у класі, в якому навчався Михайло Возняк, було 35 учнів. Цього року Михайло Возняк дістав першу локацію і до самого закінчення гімназії був відмінником у навчанні.

Як син бідних батьків Михайло Возняк був звільнений від оплати за навчання, що становила 40 корон. Був він звільнений також і від інших поборів. Мешкав безкоштовно у бурсі, яка знаходилась у будинку № 19 на вулиці Театинській (зараз Кривоноса). Ця бурса називалася «Мужеський інститут під покровом Святого Миколая». Керував бурсою Кость Паньківський та отець Микола Галянт. Це був двоповерховий будинок, на розі вулиці Княжої, яку в ті часи називали «На Корець». Утримувало бурсу Руське педагогічне товариство. Відкрита була бурса для вбогих дітей з провінції 1899 року. У ній мешкав Михайло Возняк і під час навчання в Львівському університеті. Тут мешкали його брати, які навчалися також в Академічній гімназії.

У 1897/1898 навчальному році Михайло Возняк був у другому «а» класі, у якому вже вчився 31 учень. Господарем класу був Осип Роздольський, відомий етнограф. Він цього року вчив латинську мову.

У 1898/1899 навчальному році Михайло Возняк навчався у третьому класі, де господарем був заступник учителя Володимир Дикий, який у класі вів латинську мову. У четвертому класі (1899/1900 навчальний рік) господарем класу був Йосиф Янів, який викладав у класі математику. Важливим у житті Михайла Возняка був п'ятий клас. Це був перший клас вже вищої гімназії, якого господарем був Ізидор Громницький, який вчив у ньому латинську та грецьку мови. Вчителем природи був Іван Верхратський, Ілля Кокорудз – руської мови, Євгеній Мандичевський – німецької, Стефан Рудницький, який був на той час заступником учителя та доктором філософських наук, вчив географію та історію. Йосиф Янів викладав математику, Францішек Конарський – польську мову, отець Діонісій Дорожинський – релігію.

«Ходили всі наші професори повагою, штивно, немов патиковато, носили високо стоячі, тверді комірці, чорні мотильковаті кравати або широкі англійського фасону “гальстухи”, прикрашені шпилькою з брильянтом або самоцвітним каменем, білі з твердо накрохмаленими передами сорочки, білі, тверді округлі манжети, що до рукавів сорочки не пришиті, а шпінками прикріплені були. На манжетах носили переважно перлові або срібні шпінки, а патріотично настроєні – ще й з цісарським двоголовим орлом. При тім носили високі чорні циліндри, які їх робили незвичайно високими, або сиваві півциліндри, або “мельники” фірми Габіг, які ми “банячками” називали. Ходили в чорних “шлюсроках” або “ластівках” з двома довгими хвостами із заду, в пепітових, старанно випрасуваних споднях. Їх святочні фраки були вузькі і довгі, камізельки були ясні з блискучими перловими гудзиками, а в лівій кишені був обов'язково годинник, прикріплений золотим ланьцужком до правої камізелькової кишеньки. Носили високі чорні черевики з гумовими по боках вставками до розтягування при взуванні (без шнурівок) так зв. “штиблети”. Всі – старші без виїмку – були бородагі, а бородаги були різно підстрижені, вуса – у старших по козацьки спадаючі, – у молодших до гори а la Kaiser Wilhelm II підкручені. Деякі носили “бачки”, як цісар Франц Йосиф І. Волосся на їжака стрижене, рідко у кого на розділ зачесане. Осінню носили чорні накидки з оксамитними вилогами, зимою натягали футра з кримськими або бобровими комірами (видри вважалися жидівською прикрасою), а на черевики взували великі теплі російські кальоші марки «Треугольник» і обов'язково держали палицю в руках або парасоль. Модним було носити цвікер на чорнім шовковім шнурку, прип'ятім до горішньої кишеньки в камізельці. Лише старі професори носили окуляри, звичайно в золотій оправі... Не носили вони тоді ще течок з книжками. Якщо конечно було яку книжку до школи взяти, то несли її радше в руках... Зшитки з задачами приносили і відносили їм, призначені ними, учні до дому», – так описував цісарсько-королівських професорів Степан Шах у згадуваних спогадах про Академічну гімназію.

Рішенням Крайового віділу від 7 лютого 1901 року за № 8388 Михайлові Возняку за відмінне навчання та поведінку було надано стипендію з фонду Самуеля Гловінського в розмірі 315 корон. У вищих класах вивчали релігію, латинську, грецьку, руську, польську, німецьку мови, історію і географію, математику та натуральну історію.

Класним господарем VIIа класу в 1902/1903 навчальному році був Ізидор Громницький, який у цьому класі навчав латинської мови. На цей час він вже був професором у восьмій службовій ранзі.

Восьмий навчальний рік припав на 1903/1904 роки. Це був випускний клас гімназії і Крайовий виділ для відмінника навчання Михайла Возняка своєю постановою від 15 травня 1904 року за № 114776 встановив на час навчання в університеті стипендію, яка була призначена йому ще 1901 року при умові успішного навчання в подальшому та відмінній поведінці.

Як і в попередньому році господарем класу був Ізидор Громницький (1850–1937), який вів латинську мову. Професором у гімназії він працював 1879 до 1906 року. З наступного року він став директором філії Академічної гімназії, яка залишалась у «Народному Домі». Сидір Громаницький був членом різних організацій, зокрема «Рідна школа», «Учительська громада» був також членом Крайової шкільної ради та почесним членом НТШ.

Письмові іспити цього року тривали від 9 до 16 травня, а усні від 13 до 22 червня. Приймала їх комісія на чолі з відомим педагогом Григорієм Цеглинським, який для цієї мети був призначений Крайовою шкільною радою. Михайло Возняк склав екзамени блискуче.

Роздача свідоцтв у VIII «а» класі, в якому вчився Михайло Возняк, відбулася 19 червня, а в VIII «б» – 23 червня. Маючи стипендію з фонду Гловінського, Михайло Возняк мав відкриту дорогу до навчання у Львівському університеті. Таку дорогу давало йому свідоцтво зрілості з відзнакою, в якому було й скерування на навчання до Львівського університету. В тому свідоцтві зокрема відзначалося, що Михайло Возняк при похвальних *обичаях* такий поступ «у предметах науки: “В релігії: відзначаючий; в латинськiм язичі: відзначаючий; в грецькiм язичі: відзначаючий; в руськiм язичі: відзначаючий з особливим замилюванем до предмету; в польськiм язичі: – відзначаючий; в німецькiм язичі: відзначаючий; в географії і історії всемірній (пересічна нота): відзначаючий; в математиці: відзначаючий; в фізиці (пересічна нота): дуже добрий; в історії природи: дуже добрий; в пропедевтиці філософії: відзначаючий; в язичі французькiм: відзначаючий» [16]. Свідоцтво підписане головою («на тодішній мові – председателем») екзаменаційної комісії Григорієм Цеглинським та директором Академічної гімназії Едвардом Харкевичем. Екзаменаторами були: з латинської та грецької мов – І. Громницький; з історії та географії – Ю. Левицький; з польської мови – К. Ціммерман; з руської мови – І. Кокорудз; з релігії – Д. Дорожинський; з німецької – І. Боберський; з математики і фізики – П. Огоновський; з пропедевтики – Т. Мандибуря. Зазначити варто, що у всіх документах, у тому числі й метричних книгах, коли записи велись українською мовою прізвище «Возняк» передавалось як «Возньяк». Останнє є у документації Академічної гімназії. При вступі до університету Михайло Возняк зробив копію свідоцтва зрілості, яку затвердив тодішній учений секретар Алоїз Віняж, по-фашистськи налаштований до українців через якого відбувся бунт студентів 1907 року.

У 1904 році розпочав навчання у Львівській академічній гімназії молодший брат Михайла Возняка Григорій. Він пройшов такий самий шлях до цієї гімназії, як і його

старший брат. Спочатку сільська двокласна школа. Відтак п'ятикласна школа в Раві-Руській, і лише потім Львів. Михайло Возняк розумів, як важко доводиться батькам удома, а тому вирішив частину обов'язків взяти на себе. Як-не-як мав стипендію, заробляв непогано репетиторством, діставав деякі гонорари за свої опубліковані праці. Спочатку Григорій Возняк навчався у гімназії, що мітилась у «Народному Домі» і там залишився, коли вона у 1906 році перебралася до нового приміщення. Після переїзду гімназії у нове приміщення в «Народному Домі» тут була організована так звана філія Академічної гімназії, яку 1912 року й закінчив Григорій Возняк. Свідоцтво зрілості він отримав 5 червня 1912 року.

Михайло Возняк вирішив забрати до Львова і молодшого брата Кирила, який також закінчив двокласну етатну школу в рідному селі, відтак навчався в Раві-Руській і у 1908 році став учнем першого класу Львівської академічної гімназії по вулиці Леона Сапегі.

З малих літ життя привчало Михайла Возняка бути ощадним і про це не обминули у своїх спогадах всі, хто його знав.

Відразу після закінчення Академічної гімназії Михайло Возняк записався на навчання на філософський факультет Львівського університету. Документація, яка відображає його навчання в університеті, збереглася повністю і зберігається у фондах Державного архіву Львівської області (ДАЛЮ). Згідно з нею Михайло Возняк записався на перший семестр, який припадав на зиму 1904/1905 року на такі курси у професора Олександра Колесси: з історії руської літературної драми (2 години на тиждень), історії граматики українсько-руської мови (2 години на тиждень), семінар для українсько-руської філології (2 години на тиждень) та практичні вправи з українсько-руської філології (1 година на тиждень); у професора Кирила Студинського: зі староруського письменства (2 години на тиждень), літературних вправ (1 година на тиждень) та з граматики церковно-слов'янської мови (2 години на тиждень). У професора Вернера він записався на курс історії німецької літератури XVIII віку (3 години на тиждень). У професора Кручкєвича – на граматику латинської мови (5 годин на тиждень), просемінар з грецької мови (2 години на тиждень) та заняття з основ латинського стилю (1 година на тиждень), а також – на просемінар з латинської мови (2 години на тиждень). Усього – 25 годин занять на тиждень.

Мешкав Михайло Возняк на той час на Театинській, 19 під Високим Замком. Від оплати за навчання був повністю звільнений. Звільнений був і від військової служби через поганий стан здоров'я. Постановою Крайового виділу від 6 грудня 1901 року Михайлові Возняку було підтверджене подальше одержання стипендії на весь курс навчання в університеті [5, арк. 272–273].

Наступний семестр навчання припадав на літо 1904/1905 навчального року. Як і раніше Михайло Возняк був повністю звільнений від оплати за навчання (так званого навчального податку) та мешкав як і раніше – на вулиці Театинській, 19. На цей семестр він записався на заняття у професора Олександра Колесси: з історії руської літературної драми (2 години на тиждень), історичної граматики українсько-руської мови (2 години на тиждень), семінар для українсько-руської філології (2 години на тиждень) та практичні вправи з українсько-руської філології (1 година на тиждень); у

професора Кирила Студинського: з історії українського письменства (2 години на тиждень), літературних вправ (1 година на тиждень) та з граматики церковно-слов'янської мови (2 години на тиждень).

У професора С. Вітковського він записався на просемінар з латинської мови (2 години на тиждень); у професора Б. Кручкевича він записався на грецьку складню (2 години на тиждень), просемінар з грецької мови (2 години на тиждень). До цих основних предметів Михайло Возняк додав заняття у професора Єзерницького про твори Ціцерона (3 години на тиждень), у професора М. Вартенберга на заняття з філософських напрямів (3 години на тиждень) та на заняття у відомого професора Твардовського з курсу лекцій про етику та карного права (3 години на тиждень). Усього – 25 годин занять у тиждень [4, арк. 244–245].

У наступний третьому семестрі, який припадав на зиму 1905/1906 навчального року Михайло Возняк і надалі звільнений від оплати за навчання та надалі отримував стипендію в розмірі 315 корон.

Цього семестру він записався на заняття у професора О. Колесси з вибраних питань історії українсько-руської філології (4 години на тиждень), на семінар української філології (2 години на тиждень) та практичні вправи з української філології (1 година на тиждень); у професора Кирила Студинського він записався на заняття руського письменства від половини XVIII віку (2 години на тиждень), «складні» церковно-слов'янської мови (2 години на тиждень) та заняття з літературних вправ (1 година на тиждень). У професора С. Вітковського Михайло Возняк записався на заняття з історії грецької літератури (3 години на тиждень), історії грецької мови (1 година на тиждень), та з проблем латинської філології (2 години на тиждень). У професора Б. Кручкевича він записався на складню латинської мови (5 годин на тиждень), заняття з проблем грецької філології (3 години на тиждень). У професора М. Вартенберга він вивчав головні проблеми наукової етики «4 години на тиждень», метафізику (4 години на тиждень), філософію Аристотеля (4 години на тиждень) та етику Канта (1 година на тиждень). Вивчав він історію педагогіки (3 години на тиждень) у доцента Маньковського. У професора Калленбаха він слухав курс «Гуманісти і польські реформатори» (3 години на тиждень) та про одного з найвидатніших польських поетів епохи романтизму Зигмунда Красінського (2 години на тиждень). У професора Вернера він слухав історію німецької літератури (3 години на тиждень), а у доцента Шпільмана слухав лекції з соматології та гігієни (2 години на тиждень). Усього 51 година [7, арк. 312–313].

Четвертий семестр навчання припав на літо навчального 1905/1906 року.

Згідно із каталогом студентів філософського факультету Михайло Возняк надалі брав стипендію в розмірі 315 корон і був повністю звільнений від оплати за навчання. Цей семестр був для нього дуже напруженим. Він записався на заняття до О. Колесси з історії українсько-руської літератури (2 години на тиждень), історії українсько-руської філології (2 години на тиждень), практичні заняття (1 година на тиждень) та семінар з українсько-руської філології (2 години на тиждень). Записався він на заняття і до професора К. Студинського з вибраних питань з руської літератури (2 години на тиждень), фонетики церковно-слов'янської мови (2 години на тиждень) та заняття з літературних

вправ (1 година на тиждень). У професора С. Вітковського Михайло Возняк відвідував заняття з історії грецького театру і грецької драми (3 години на тиждень), з курсу під назвою «Епоха Дереклеса» (2 години на тиждень) та просемінар латинської філології (2 години на тиждень). У професора Б. Кручкевича Михайло Возняк відвідував заняття «Римські консули» (5 годин на тиждень), топографії старого Риму (1 година на тиждень) та просемінар грецької філології (2 години на тиждень). У професора Калленбаха він вивчав польську історію другої половини XVIII-го віку (4 години на тиждень) та продовжив вивчати поезію Зигмунда Красінського (1 година на тиждень). На вивчення історії німецької літератури у професора Вернера відводилося три години на тиждень. Три години на тиждень теж відводили на вивчення етики у професора К. Твардовського та по одній годині на тиждень на вивчення нарису діянь філософії та курсу психології. У професора М. Вартенберга він відвідував лекції з метафізики (3 години на тиждень), з етики поглядів Канта (3 години на тиждень) та нарис історії естетики (2 години на тиждень). Три години відводилося на заняття з психології навчання у професора Л. Маньковського та дві години на тиждень на заняття з гігієни у доцента Шпільмана. Разом – 532 години [6, арк. 299–300].

Мине трохи часу і Михайло Возняк як і його теперішній учитель Кирило Студинський стане академіком Академії наук УРСР, проте постійно пам'ятатиме, що його вчителем мав би бути Іван Франко, якого не допустили до навчання студентів Львівського університету.

Станіслав Вітковський (1866–1950) був відомим польським дослідником античності. Навчався у Берлінському та Гетінгенському університетах (1894–1897). З 1898 року був доцентом, а з 1902 року професором класичної філології Львівського університету ім. Франца-Йосифа. Він – автор популярного підручника грецької мови (1936), редактор журналу «ЕОС» (1902–1909), член екзаменаційної комісії для вчителів гімназії та реальних шкіл.

Броніслав Ігнатій Кручкевич (1849–1918) – видатний польський учений класичної філології. Навчався у Краківському університеті (1868–1872), по закінченні навчання став доктором наук. Продовжував навчання у Відні та Лейпцигу. З 1877 року – доцент Краківського університету, з 1879 до 1888 рік приват-доцент, з 1888 року – надзвичайний професор, а з 1890 року – звичайний професор Львівського університету. Деякий час був ректором Львівського університету і деканом філософського факультету. Був директором філологічного семінару і просемінару, директором екзаменаційної комісії для вчителів гімназії, член-кореспондентом Краківської академії наук.

П'ятий семестр навчання припав на зиму 1906/1907 навчального року. У генеральному каталозі студентів філософського факультету в справі Михайла Возняка зазначено, що він надалі дістає стипендію з Виділу крайового в розмірі 315 корон на рік, також рішенням Сенату університету від 1 листопада 1906 року за № 146 звільнений повністю від оплати податку за навчання. Проживав Михайло Возняк, як зазначено у тому ж каталозі, на вулиці Театинській, 19. Цього семестру він записався на заняття у професора О. Колесси з історії українсько-руської літератури (2 години на тиждень), історії українсько-руської філології (2 години на тиждень), на практичні заняття

(1 година на тиждень) та семінар з українсько-руської філології (2 години на тиждень). Записався він, як і попереднього семестру, на заняття до професора К. Студинського з руського письменства, з історії українсько-руської літератури (2 години на тиждень), історії українсько-руської філології (2 години на тиждень), практичні заняття (1 година на тиждень) та семінар з українсько-руської філології (2 години на тиждень). Записався він на заняття і до професора К. Студинського з руського письменства XVII віку (2 години на тиждень), деклінації та кон'югації церковно-слов'янської мови (2 години на тиждень) та на літературні вправи (1 година на тиждень). У цьому семестрі Михайло Возняк відвідував заняття професора С. Вітковського. У нього він слухав грецьку граматику (3 години на тиждень), грецьку історію (2 години на тиждень), грецьке право (1 година на тиждень) та брав участь у роботі семінару грецької філології (2 години на тиждень) і просемінару латинської філології (2 години на тиждень), тобто 10 годин на тиждень. Відвідував він заняття і в професора Б. Кручкєвича з історії римської літератури (5 годин на тиждень) та брав участь у роботі семінару латинської філології (2 години на тиждень), просемінару грецької філології (2 години на тиждень), тобто разом 9 годин на тиждень. На класичну філологію в цьому семестрі Михайло Возняк витратив 19 годин на тиждень, у той час, коли на українську – тільки 12 годин на тиждень. Окрім цих занять, він відвідував заняття з ідей педагогіки XVII віку (3 години на тиждень) у професора Л. Маньковського, соматології та гігієни (2 години на тиждень) та гігієни їжі (1 година на тиждень) у доцента Шпільмана. 4 години на тиждень Михайло Возняк відвів на заняття з логіки у професора К. Твардовського та дві години на тиждень на заняття з історії німецької літератури XVIII віку у професора Вернера [8, арк. 221–222]. Загалом на навчальний тиждень він витрачав 45 годин, це в 4–5 разів більше, ніж витрачали його колеги.

Нічого не змінилося і в шостому семестрі, який припав на літо 1906/1907. Те ж помешкання. Та ж стипендія та звільнення від оплати за навчання та знову велике навантаження. Цього семестру він слухав у професора О. Колесси курс з історії українсько-руської літератури (2 години на тиждень), історії граматики українсько-руської мови (1 година на тиждень), брав участь у роботі семінару з української філології (2 години на тиждень) та в практичних вправах (1 година на тиждень). У професора К. Студинського він записався на практичний курс церковно-слов'янської мови (2 години на тиждень), на курс, що названий «Руська проповідь» (2 години на тиждень) та на літературні вправи (1 година на тиждень), тобто разом українській філології він присвятив 11 годин на тиждень.

У професора С. Вітковського він записався на заняття з граматики грецької мови (друга частина) (3 години на тиждень), курс «Грецькі історики» (2 години на тиждень), працював на семінарах з грецької філології (2 години на тиждень) та просемінарі з латинської філології (2 години на тиждень).

У професора Б. Кручкєвича він слухав курс «Дії римської літератури за царства» (5 годин на тиждень), працював на семінарі з латинської філології (2 години на тиждень) та на просемінарі з грецької філології (2 години на тиждень). Разом на класичну філологію він витратив у цьому семестрі 18 годин на тиждень. На заняття з етики у

професора Вартенберга він витратив 5 годин на тиждень, на наукові методи дослідження у професора К. Твардовського 4 години на тиждень, а також у цього професора він слухав курс про філософію Платона та Аристотеля (1 година на тиждень). Слухав курс про народне виховання (3 години на тиждень) у професора Л. Маньковського. Цього семестру він відвідував заняття у професора М. Грушевського з культурного руху Східної Європи (1 година на тиждень) та про економічне і культурне життя в українській землі (3 години на тиждень). Слухав лекції «Вік XIX-ий» у професора Л. Фінкля (2 години на тиждень) [8, арк. 270–271]. У цьому семестрі він велику увагу звернув на загальноосвітні предмети і приділяв їм 19 годин на тиждень, більше, ніж на українську та класичну філологію.

У шостому семестрі, що припав на зиму 1907/1908 навчального року, все залишилося, як і в попередньому, за винятком того, що навантаження, яке взяв на себе Михайло Возняк, значно збільшилося. У професора О. Колесси курс з історії української літератури XIX віку (2 години на тиждень), історії граматики українсько-руської мови (1 година на тиждень), брав участь у роботі семінару з української філології (2 години на тиждень) та в практичних вправах (1 година на тиждень). У професора К. Студинського він записався на заняття з церковно-слов'янської мови (2 години на тиждень), історії руського письменства (2 години на тиждень) та на літературні вправи (1 година на тиждень). Отже, на заняття українською філологією Михайло Возняк виділив 10 годин на тиждень. На заняття у професора С. Вітковського він записався на заняття з грецької та римської метрик (2 години на тиждень), анналів Ксенофонта (2 години на тиждень) та семінар з грецької філології (4 години на тиждень). У професора Б. Кручкевича він відвідував лекції з шанування богів у Римі (2 години на тиждень), топографії Риму (2 години на тиждень), семінар з латинської філології (2 години на тиждень) та просемінар грецької філології (2 години на тиждень). Разом для класичної філології він виділив 16 годин, що значно більше, ніж для української філології. Чимало часу, значно більше, ніж у попередньому, він у цьому семестрі приділяв загальноосвітнім предметам. У професора М. Вартенберга він відвідував заняття з критики основ моралі (4 години на тиждень) та проблем виховання (1 година на тиждень). У професора К. Твардовського він вивчав нариси з психології (4 години на тиждень), у професора М. Грушевського – культурне життя в українських землях (3 години на тиждень). Слухав вступ до польської мови у професора Р. Пілята (3 години на тиждень). Відвідував заняття з методики навчання у професора Л. Маньковського (3 години на тиждень). У доцента В. Ганека він відвідував заняття з загальної гігієни (1 година на тиждень) та надання першої допомоги (1 година на тиждень). Разом – 21 година на тиждень [10, арк. 220–221].

У сьомому семестрі, який припадав на літо 1907/1908 навчального року Михайло Возняк із 53 годин запланованих занять на тиждень тільки сім годин виділяв на українську філологію, з яких тільки дві години на тиждень він відводив на заняття у семінарі з українсько-руської філології у професора О. Колесси. Тільки п'ять занять у професора К. Студинського, з яких дві години на тиждень він відводив на заняття з руського письменства XVIII віку, дві години на кон'югацію старослов'янської мови та одну годину на так звані літературні вправи. На класичну філологію Михайло Возняк цього семестру виділив 26 годин на тиждень.

З них – на заняття у професора С. Вітовського він відводив десять годин на тиждень. У цього професора він ходив на заняття з історії грецького римування (2 години на тиждень), працював у семінарі грецької філології (2 години на тиждень), відвідував заняття з панського діалекту (2 години на тиждень), просемінар латинської філології (2 години на тиждень), та по одній годині на тиждень відвів на заняття з вивчення історії грецької мови та «Симпозіону» Платона.

У професора Б. Кручкевича в цьому семестрі на заняття відведено дев'ять годин на тиждень. У нього він вивчав адміністрацію римської держави (5 годин на тиждень), працював на семінарі латинської філології (2 години на тиждень) та просемінарі грецької філології (2 години на тиждень).

Цього семестру він записався на лекції до чи не найвідомішого польського вченого класичної філології Тадеуша Сінка (1877–1966), який закінчив Краківський університет і з 1900 року став доктором філософських наук. У 1907–1913 роках він був надзвичайним професором Львівського університету. З 1913 року став професором Краківського університету, в якому за винятком воєнних років працював аж до 1960 року. Був автором підручників для середніх шкіл з латинської мови, дослідником грецької історії та літератури, а також редактором відомого польсько-латинського словника.

У професора Т. Сінка Михайло Возняк відвідував заняття під назвою «Лукіан і його часи» (3 години на тиждень). «Пояснення вибраних місць з Лукреція» (2 години на тиждень) та заняття з латинських вправ (2 години на тиждень). Три години на тиждень він відводив на заняття з німецьких вправ у професора Вернера, слухав другу частину нарису з психології у професора Казимира Твардовського. У професора М. Варгенберга записується на лекції з філософії Спінози (2 години на тиждень) та з питань душі та тіла (2 години на тиждень). Три години на тиждень займають заняття з основ виховної моралі у професора Л. Маньковського. Два заняття у професора М. Грушевського: українська козаччина XVI віку (3 години на тиждень) та історія Східної Європи (1 година на тиждень) [11, арк. 259–260].

Події у Львівському університеті 1907 року, які розпочалися ще 1902 року, не зачепили Михайла Возняка. Саме цього 1902 року відбулась так звана сецесія українських студентів, які, протестуючи проти знущання над ними як українцями, постійних зневаг української мови, насміху польського шовінізму, яким були наскрізь просякнуті члени Сенату університету, добровільно покинули стіни університету. Хоч це явище і викликало підтримку серед українців Галичини, але ще більше озлобило польських шовіністів. Розпочалась активна боротьба за український університет у Львові, яка посилилася при чергових виборах до Галицького сейму та Віденського парламенту. Врешті у 1907 році дійшло до сильного зудару, який розпочався з того, що студенти побили вченого секретаря за відкрити зневагу, а відтак розгромили актовий зал, званий аулею, та аудиторії, захопили деякі приміщення, і з боку костьола Святого Миколая, і в одному з вікон виставили жовто-синій прапор. Університет був блокований українськими студентами, навколо університету зібралася величезна юрба польських шовіністів, оскільки вістка про захоплення університету українськими студентами блискавично розійшлася по Львову. Врешті до університету, що на ті часи працював на вулиці Миколая, були

підтягнуті війська та поліція і його штурмом було взято. Заарештували 180 студентів, яких повели колоною до будинку поліції, що на вул. Сапіги. По дорозі студенти під синьо-жовтим прапором співали «Ще не вмерла Україна» та «Не пора», чим навели жах на польських шовіністів. Ці події відбулися 10 січня 1907 року. Збереглися списки затриманих поліцією. Серед них прізвище Михайла Возняка не фігурувало.

Він розумів, що у випадку його затримання поліцією, він буде позбавлений стипендії, що означало б кінець навчання в університеті. Для одержання стипендії потрібно було додавати до прохання ще й так зване свідоцтво моральності. Якщо б поліція затримала Михайла Возняка, то такого свідоцтва йому б не видали. Свідченням того, що в подібних акціях Михайло Возняк не був затриманий і не зафіксований поліцією, є одне зі збережених свідоцтв моральності, видане йому 16 червня 1923 року за № 26364, в якому зазначалося, що Михайло Возняк, який проживає на вулиці Трибунальській, 2, за весь час перебування у Львові «не був ні поліційно, ні судово покараним». Правда, видане це свідоцтво було «з метою пошуку праці» [17, арк. 4]. Більше того, на його плечах лежав і обов'язок піклуватися про братів, яких вирвав зі села, щоб дати їм хліб у руки. Два морги поля не в силі були прогудувати велику сім'ю Стефана Возняка. Бідність з малих літ навчила Михайла Возняка бути ощадним у всьому. І ця риса характеру дивувала всіх, хто знав його.

Через деякий час він довів, що своєю науковою діяльністю, зробив для розвитку української науки і для української державності дуже багато. Свою знамениту історію української літератури, видану в трьох томах, він присвятив борцям за волю України. Ця присвята була поміщена у першому томі, який охоплював літературу до кінця XV віку і вийшов у Львові накладом товариства «Просвіта» у друкарні НТШ: «Славній пам'яті невмирущих борців за зєдинену, вільну, самостійну і незалежну Україну». Подібною присвяти не зробив у своїх монографіях ніхто з тодішніх українських учених в умовах підфашистської Польщі. Він навідріз відмовився присягати на вірність урядові цієї держави, ніколи не матиме права займати державну посаду, але своєї клятви вірності, на відміну від інших, не порушив. До 1939 року, як написав в автобіографії, був безробітним.

Історія української літератури, другий том якої висвітлював XVI–XVIII віки, перша частина якої вийшла 1921 року, а друга як третій том – 1924 року, в радянський час була заперта до спецховищ, не тільки за оту присвяту борцям за незалежність України, але і за саму ідею, яка суперечила офіційному більшовицькому світогляду, який учив, що все має залежати від Росії. «Історія української літератури» М. Возняка йшла в розріз із цією настановою. На жаль, подальших томів цієї історії не було написано і доведено тільки до часу Котляревського – так званого Другого відродження, на яке М. Возняк також мав свій оригінальний погляд, бо вважав, що Іван Котляревський не піднявся в національному значенні вище тих думок і поглядів тодішніх вищих українських верств, які вже на той час були наскрізь просякнуті московською культурою і цивілізацією, так само як на Західній Україні подібні верстви української суспільності були просякнуті польською культурою і цивілізацією, що врешті і спричинило дуже легкий перехід останніх у москвофільство. Михайло Возняк уперше в нашому літературознавстві чітко розділив давню українську літературу від московської та білоруської.

Цілком можливо, що Михайло Возняк у 1907 році послухався поради Івана Франка, який ще перед тим звернувся до університетської молоді: «В вас вмовляють безсовісні люди, то ви яко молодіж не обов'язані числитися з наслідками своїх поступків і повинні йти за голосом власного чуття. Не вірте тим людям, бо вони навмисне грають на ваших чуттях, а самі задалегідь ховаються в безпечних криївках, щоб на вас самих упала одвічальність за їх діло. Вони дурять вас фантомами народної честі, народної гордості, народного права та обов'язку. Закликаю вас на все, що вам найдорожче і найсвятіше, на любов ваших батьків і матерей, на любов до рідного народу, котрою ви чванитесь – не слухайте тих намов і підшептів, яких одинока мета – вашим коштом досягнути невідомі вам обскурні цілі. Стійте твердо на тім, що в боротьбі за такі державні інституції, як університет, ви можете бути ініціаторами, резервою, помічниками, але ніяк не першою лінією. Наша суспільність ще не дозріла до тої боротьби і ви не маєте права – повторю, не маєте права провокувати її перед часом до такої боротьби. Коли у вас є хоч крихта холодної застанови, то ви мусите знати вже й тепер, що наша суспільність не піде за вами на вашу дорогу розпуки, не піддержить вас на ній і ваша саможертва буде безплідна. Піду ще крок далі і скажу вам, поучений сумним досвідом вашої сецесії: ви самі не вірите в ту справу, за яку боретесь, самі не відчуваєте потреби тої «рідної» науки, бо привикли слухати фраз і впиватися фразами і готові тепер за фрази навіть голови свої класти. Невже вам не сором? Пригадайте, як кінчаться дотеперішні ваші демонстрації, як скандально більшість ваших борців держала себе перед судами і викручувалася від найменшої одвічальності. Панове, не уявляйте собі, що ви герої, бо досі не дали ніякої проби героїства. Ваше сумління певно скаже Вам: се не героїзм, що ви хочете робити завтра, не народна українська маніфестація, а простий, легкомисний, необдуманий злочин.

Маєте право висміяти мої слова, обурюватися і мститися за них, але я кличу ще раз до вашого сумління! отямтеся і не наносить в сій і без того тяжкій хвилі нового тяжчого удару нашій Україні» [21, т. 50, с. 305].

Сьомим семестром освіта з класичної філології для Михайла Возняка закінчилася. Наступні семестри Михайло Возняк присвятив винятково українській філології, яку в каталогах студентів філософського факультету Львівського університету іменують раз українсько-руською, а раз українською.

У восьмому семестрі, який припав на зиму 1908/1909 навчального року, у вже традиційних записках у студентському каталозі сталась лише та зміна, що Михайло Возняк покинув жити на вулиці Театинській і перейшов на вулицю Новий Світ, 5, що на Байках біля Політехнічного інституту, та новозбудованого приміщення для Академічної гімназії. Все решта по-старому. Він дістав від Крайового виділу стипендію у 315 корон і повністю звільнений від податку за навчання. Цього семестру він записався до професора К. Студинського на заняття з історії руського письменства XII віку (2 години на тиждень) та XIII-го віку (3 години на тиждень), а також на заняття з вивчення граматики руської (2 години на тиждень) та семінар з української філології (2 години на тиждень). Усього дев'ять занять на тиждень. Чотири години на тиждень він відвів на теорію пізнання у професора М. Вартенберга та чотири години на тиждень на

психологію мислення у професора К. Твардовського. Три години з етики у професора Маньковського, дві години на тиждень з гігієни у доцента Павека та одна година у цього ж викладача з першої допомоги. Всього 23 години на тиждень [12, арк. 253–254].

В останньому дев'ятому семестрі навчання у Львівському університеті, як свідчить каталог, Михайло Возняк брав стипендію, як і раніше звільнений від податку, а також живе на Байках, як і в минулому семестрі. Його індекс, тобто номер залікової книжки – 5929.

Цей семестр присвячений винятково українській філології у професора К. Студинського. Він відвідував заняття з літературного відродження Галичини в першій половині XIX століття (2 години на тиждень), історичної граматики української мови (2 години на тиждень), староруської повісті (1 година на тиждень), старовинного агіографічного письменства (3 години на тиждень) та відвідував заняття семінару з української філології (2 години на тиждень). Відвідував і заняття у професора Л. Маньковського з питань педагогічних проблем сучасної доби (3 години на тиждень) [13, арк. 242]. У цьому ж документі зазначено, що Михайлові Вознякові видано абсолюторіум 19 жовтня 1923 року.

За час навчання в університеті Михайло Возняк здав від 1905 до 1909 року 39 колоквіумів у професорів О. Колесси та К. Студинського, з яких у 1905 році – вісім, у 1906 році – також вісім, 1907 році – 9, у 1908 – 11, у 1909 – 3. На всі колоквіуми від отримав свідоцтва. Оцінені його роботи були «відзначаючою» оцінкою і зачитані на семінарах. Деякі з них К. Студинський та О. Колесса рекомендували до друку в «Записках Наукового товариства імени Шевченка» [17]. «Отсим посвідчую, – писав в одному зі свідоцтв К. Студинський від 9 квітня 1908 року, – що п. Возняк, студент IV року філософії, один з найспосібніших і найбільш трудящих моїх слухачів відчитав в сім році на моїх “Літературних вправах” працю п. з. “Проект Ів. Жуківського в справі правописи на зїзді “учених” в 1848 р.”, яку видрукує в найблизшій часі Наукове Товариство ім. Шевченка» [17, арк. 33].

Першою друкованою працею Михайла Возняка була «Із кореспонденції Г. Моха», що її опубліковано у першій книзі 81-го тому ЗНТШ (с. 157–171) за 1908 рік. До цієї публікації було зауваження на першій сторінці: «Уривок з праці, читаної на семінари проф. О. Колесси». Наступною працею було дослідження «Проект правописи Івана Жуківського на з'їзді “руських учених”», яке опублікували «Записки наукового товариства імени Шевченка» у другій книзі 82 тому (с. 53–86) за той же 1908 рік. До публікації М. Возняк подав таку заувагу: «Сю роботу читав я на літературних вправах Вп. Проф. Дра К. Студинського. На сім місці складаю щиру подяку Вп. Проф. Свистунови за ласкавий дозвіл кожного часу користати з бібліотеки “Народного Дому”». Перед цією працею була публікація Івана Франка «Нові матеріали до історії українського вертепа». Від того часу Михайло Возняк міцно «окупував» ЗНТШ. У першій (с. 70–91) книзі 87 тому за 1909 рік та другій книзі (с. 51–93) 83 тому ЗНТШ він опублікував розлоге дослідження «Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX століття» з приміткою: «Читано на семінарі Проф. Д-ра Ол. Колесси». У цьому ж самому томі ЗНТШ він друкував і наступну працю «До історії видання Номисової збірки “Українські приказки, прислів'я і таке інше”, СПб., 1864» (с. 159–180). Перша

публікація Михайла Возняка у періодиці припадає на 1908 рік. У 284 номері газети «Діло» він надрукував «Передмову Головацького до викладів української філології» у Львівському університеті.

Згідно зі «Звітом дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за рік шкільний 1908/1909» Михайло Возняк став заступником учителя цієї гімназії і господарем 1 «а» класу, в якому викладав латинську та українську мови. Окрім того, в 1 «б» він викладав також ще й латинську мову. Усього – 19 годин на тиждень.

Цілком очевидно, що Михайло Возняк тільки записався на дев'ятий семестр 1908/1909 навчального року, але не навчався. Директор Академічної гімназії Едвард Харкевич зробив йому пропозицію стати учителем гімназії, і він її прийняв.

Потрапити працювати в Академічну гімназію було вкрай трудно, якщо врахувати якого рівня викладачі там працювали. На час приходу Михайла Возняка гімназія вже обжилася в новому приміщенні. 24 вересня 1911 року помер колишній директор гімназії Едвард Маркевич, який через хворобу два роки до того вийшов на емеритуру. Кожного року гімназія поминала його панахидою в церкві святого Духа Львівської генеральної греко-католицької семінарії. На цю панахиду збиралися родичі померлого, весь педагогічний колектив (тоді говорилося – учительський збір) та гімназіальна молодь. На місце Едварда Маркевича прийшов відомий педагог, сподвижник української педагогіки, Ілля Кокорудз. Наскільки сильним тоді був учительський збір, достатньо сказати, що там працювали Генрик Бігеляйзен, товариш Івана Франка, автор п'ятитомної історії польської літератури, Василь Білецький, редактор дитячого журналу «Дзвінок». Завдяки Василю Білецькому наша література збагатилася безсмертними творами Івана Франка. В гімназії на той час працювали Іван Боберський, Ярослав Гординський, Спиридон Кархут, Денис Корінець, о. Леонід Лужицький, Остап Макарушка, Іван Раковський, Іван Сітницький, Михайло Тершаковець. Кожен із них зробив свій внесок в українську культуру та науку і громадське життя. Крім Михайла Возняка, в гімназії тоді заступником учителя працював ще Остап Грицай, до голосу якого прислухалась вся українська література... Вже тоді авторитет Михайла Возняка був настільки високим, що йому без ускладнень дісталася місце учителя в Академічній гімназії, єдиному на той період середньому навчальному закладу з українською мовою навчання. Аби стати повноцінним учителем, потрібно було скласти через рік-два кваліфікаційні іспити перед Державною комісією.

Вже працюючи заступником учителя Академічної гімназії, він опублікував на сторінках ЗНТШ своє велике дослідження під назвою «Студії над галицько-українськими граматиками ХІХ в.». Цю працю почали друкувати у третій книзі 89 тому ЗНТШ (с. 111–143) з приміткою: «Читано на семінарі Проф. Дра К.Студинського». Продовжено цю публікацію у четвертій книзі 90-го тому за 1909 рік (с. 33–118), п'ятій книзі 91-го тому (с. 126–150) за 1909 рік, першій книзі 93-го тому (с. 90–131) за 1910 рік, другій книзі 94-го тому (с. 107–161) за 1910 рік та третій книзі 95-го тому (с. 83–106) за 1910 рік. У шостій книзі 98-го тому (с. 75–146) за 1910 рік Михайло Возняк подав додатки до основного тексту. У 1910 році ця студія під назвою «Галицькі граматики української мови» вийшла окремим відбитком, у її можна вважати першою друкованою книжкою Михайла Возняка.

На 1910 рік припадає й перша франкознавча праця Михайла Возняка. Це рецензія на «Апокрифи і легенди з українських рукописів, зібрав і упорядкував др. І. Франко», яка була опублікована у 12-й книзі «Літературно-наукового вісника» (с. 630–631) за 1910 рік. Наступною франкознавчою працею була також рецензія на четверте доповнене видання «Панських жартів», яка вийшла у Львові 1911 року. Цю рецензію опублікувала у четвертому номері газета «Неділя» за 1912 рік.

У 40-літній ювілей наукової та творчої діяльності Івана Франка 1913 року Михайло Возняк видав свою першу франкознавчу книжку (40 сторінок) під назвою «Житє і значіне Івана Франка», яка починалася словами: «Від смерти Шевченка поза Михайлом Драгомановим ніхто з Українців не здобув собі більшого імени на всіх українських землях, як в австрійській, так і російській Україні, ні один із українських письменників поза Шевченком не має такого розголосу межи чужими, славянськими та неславянськими народами як др. Іван Франко». Подібного визнання заслуг Івана Франка до цих слів Михайла Возняка не було.

Цього ж 1913 року Михайло Возняк в «Ілюстрованому народному календарі на 1913 рік» (с. 49–67) надрукував статтю «Іван Франко з нагоди ювілею сорокалітньої літературної праці». На цю публікацію відгукнувся Іван Франко у статті «В інтересі правди», що вийшла у третьому номері журналу «Учитель» за 1913 рік. «Особливий клопіт мав я з д. Возняком, – писав у цій статті Іван Франко, – який у дуже розширеній популярній публікації, в календарі товариства “Просвіта” на 1913 рік, помістив простору статтю про моє життя й діяльність, дуже багату на помилки, непорозуміння та стилістичні й речові незручності. Прочитавши ту статтю, я поспробував спростувати в “Ділі” лиш одно зовсім уже абсурдне його твердження, буцімто я, ходячи два роки до людвої школи в Ясениці Сільній, не навчився нічого, а натомість, ходячи протягом двох тижнів до школи в Нагуєвичах, навчився руської, польської й німецької мови. В своїм спростуванні я пояснив, що людова школа в Ясениці Сільній була т[ак] зв[ана] тоді етатова, де вчили від першої класи по-руськи й по-польськи, а в другій починали також науку німецького язика, коли натомість у Нагуєвичах тоді іще була школа т[ак] зв[ана] парохіальна, де вчили тільки руського та потрохи церковнослов’янського язика й церковного співу. Редакція “Діла”, аби не робити прикrostі д. Вознякові, уділила йому моє спростування в рукописі, і він, оправдавшись усно передо мною, що написав се по своїй догадці, поправив ту помилку в окремій відбитці своєї статті. Розуміється, інші його помилки, не спростовані мною тоді, так і лишилися в його статті та в окремій відбитці і перейшли, як я сього й сподівався, також у статтю д. Ющишина» [21, т. 39, с. 227–228]. Стаття І. Ющишина називалась «Іван Франко як педагог» і була надрукована у № 1 та 2 за 1913 рік.

Мав Іван Франко претензії до М. Возняка і до висвітлення його першого арешту: «І так, – продовжував Іван Франко свої претензії у згаданій статті, – читаємо на ст. 39 про мій перший арешт ось яку зовсім неправдиву відомість: “Його вмішали в соціалістичний процес і навіть засудили на дев’ятимісячну тюрму, видержавши перед тим 8 тижнів у слідчій в’язниці за належання до тайного товариства, до якого він дійсно ніколи не належав і якого, як здається, навіть ніколи не було”.

Се одно з численних непорозумінь д. М. Возняка, який у моїй автобіографічній записці, поміщеній на вступі збірки оповідань під заголовком “В поті чола”, міг прочитати зовсім недвозначно, що слідчий арешт у процесі 1877–78 рр. тривав несповна 8 місяців, а засуджений був я на 6 тижнів арешту за проступок, а не за жоден злочин. Розуміється, що тайного товариства не могло бути між оскарженими, з яких один, і то головний (Михайло Котурницький, гесте Борковський) був родом із Росії, а тільки проїздом із Женеви до Росії зупинився на кілька днів у Львові і був ув’язнений, не бачившись перед тим ніколи з жодним із оскаржених, – другий жив у Відні, а одна (Анна Павликівна) жила в Косові. Так само недокладно сказано на ст. 43 про мій третій арешт у Львові літом 1889 р., коли я за невідому ані мені, ані самому слідчому судії провину просидів не 3 місяці, а тільки 40 днів у слідчій арешті».

До франкознавчих праць належить і публікація Михайла Возняка «Епізоди культурних зносин галицької і російської України в I половині XIX в.», яка була опублікована у XIII томі (с. 53–142) «Записок Українського Наукового Товариства в Києві».

Це були праці Михайла Возняка, які вийшли за життя Івана Франка і який їх читав.

Бібліографію франкознавчих праць Михайла Возняка подали у своїй статті Т. Пачовський та Я. Шуст [20, с. 407–422].

У «Звіті дирекції ц. к. Академічної гімназії у Львові за рік шкільний 1910/1911» Михайло Возняк опублікував свою розвідку «Маркіян Шашкевич як фольклорист». Відтак ця праця з друкарні НТШ вийшла окремою відбиткою. Вона була однією із тих, які М. Возняк спеціально писав у ювілейний рік Маркіяна Шашкевича. На неї відгукнувся Іван Франко рецензією у № 38 часопису «Неділя» за той же 1911 рік, в якій дав високу оцінку цій праці, а також дав блискучу характеристику Михайлові Возняку як ученому. «Возняк, – писав він, – належить до наймолодшої генерації галицько-руських учених, що пройшла університетські студії під проводом проф. Олександра Колесси та Кирила Студинського. Із сеї генерації вчених рутеністів визначилися досі науковими працями др. Я. Гординський, М. Тершаковець та М. Возняк. На всіх трьох видно головно вплив проф. Студинського, бо проф. Колесса задля браку часу не встиг досі ані сам зазначити себе науковими працями, крім тих, які належать іще до його передпрофесорських літ, ані виявити свій духовий вплив на своїх слухачів. Із трьох згаданих молодих adeptів рутеністики М. Вознякові треба признати найбільшу працьовитість та найліпше вироблений метод точного, скрупулятного до найменших дрібниць досліду язикових та літературних явищ. Ідучи за прикладом свого вчителя, всі три вони в більшій або меншій мірі присвячують свої праці збиранню та оброблюванню матеріалів до новішої спеціально галицько-руської історії літератури. Можна ще спеціальніше зазначити, що головним центром їх праць та наукових дослідів являється т(ак) зв(ана) “руська трійця” відродителів духового та літературного життя в Галичині, а особливо особа Маркіяна Шашкевича. Розвідка д(обродія) Возняка, якої заголовок подано вище, визначається всіма прикметами совісно виконаної, переважно бібліографічної праці, якої метою було на основі рукописних матеріалів вияснити та виказати працю Маркіяна Шашкевича над збиранням та записуванням галицько-руських народних пісень, а також тим, як тою працею покористувалися видавці збірок тих пісень, а власне Вацлав з Олеська, Жегота Паулі та Яків Головацький» [21, с. 500].

Продуктивність роботи Михайла Возняка вражає. Тільки на сторінках ЗНТШ до початку Першої світової війни він опублікував 31 оригінальне дослідження з давньої української літератури та фольклористики. Найпродуктивнішим у цьому аспекті були 1911 рік (16 публікацій) та 1912 (12 публікацій).

Дивовижну свою ерудицію з давньої української літератури Михайло Возняк проявив у рецензіях. Він відгукувався на появу публікацій особливо з Росії, в тому числі з Польщі та України, які були під її забралом, а також Австро-Угорщини та Німеччини. Він реагував на появу статей про Пересопницьке Євангеліє, публікації про Іоанікія Галатовського та інших видатних діячів минулих століть. Уяву про публікації на сторінках НТШ дає видання Наукового товариства імені Шевченка «Бібліографія Записок Наукового Товариства імені Шевченка. Томи I–CCXL.1892–2000», яку уклав Василь Махер та яка побачила світ у Львові 2003 року.

Окрім оригінальних робіт та рецензій у НТШ, до 1914 надруковано 14 рецензій на публікації Михайла Возняка у інших виданнях. Особливо активно працював Михайло Возняк з часописом «Неділя», який був «прилогою» до газети «Діло» і виходив під редакцією Василя Щурата. У цьому виданні Михайло Возняк надрукував низку матеріалів, які стосувалися 100-ліття від дня народження Маркіяна Шашкевича та його друзів по Руській Трійці.

У своїх роботах Михайло Возняк вже тоді окреслив той стиль викладу, який опісля, в радянський час, доводитиме до сказу вірнопідданих партійних учених. Михайло Возняк основну увагу в дослідженні приділяв документу, пояснював джерела, звідки той документ взято, де його вже використовували, і якнайменше висвітлював своє ставлення до того чи іншого явища, про яке йшлося у документі. Саме це й не подобалося партійним науковцям, які постійно докоряли вченому і писали на нього доноси, що в цих статтях, які пише Михайло Возняк, «не просматривається» обличчя самого вченого...

Цей метод, який виробив М. Возняк, виявиться опісля єдино правильним в умовах тоталітарного тиску на українську науку, яку постійно звинувачуватимуть у тяжінні до українського буржуазного націоналізму. Активна наукова діяльність Михайла Возняка призвела до подій, про які у своїх спогадах розповів Володимир Дорошенко. «В університеті, писав він, – покійний належав до улюблених учнів Студинського, який його всяко протегував. І от коли Возняк скінчив університет і мав за собою пару праць, поміщених у виданнях НТШ, Студинський задумав провести його в дійсні члени товариства. Було це, мабуть, у 1910 році. Філологічна секція на внесок Студинського обрала Возняка дійсним членом. В ті часи дуже легко вибирали молодих adeptів науки в дійсні члени. Майже всі учні М. Грушевського – Ст. Томашівський, Ів. Кривецький, Ів. Джиджора, В. Гарасимчук, Ів. Крип'якевич та ін. дуже вчасно стали дійсними членами НТШ. Те саме діялося й по інших секціях, і Студинський ніяк не сподівався, що його протегованець не пройде. Тим часом сталося інакше. Саме ті молоді вчені, що самі стали дійсними членами, не маючи значного стажу – Ст. Томашівський і Ст. Рудницький – повели агітацію, щоб на майбутнє ставити кандидатам у дійсні члени гостріші умови, вимагати поважніших праць і титулу доктора, що його в Австрії не так

уже й тяжко було досягнути. А що вони були в той час членами Виділу, який формально затверджував вибір секції, то ці свої гостріші вимоги застосували до кандидатури М. Возняка. Вони настояли, щоб Виділ не затвердив рішення секції, а відклав (“завісив”) це рішення до того часу, поки кандидат матиме вимаганий ними стаж.

Це рішення мало бути затримане в таємниці, але той самий Томашівський, що його поставив на Виділі, вийшовши з засідання й стрівши на вулиці Возняка, перший зрадив йому цю таємницю.

Возняк був страшенно ображений за це і на НТШ і, зокрема, на Студинського. І хоч завинили властиво Томашівський з Рудницьким, а не Студинський і секція, Возняк до кінця свого життя мав жаль і уразу до Студинського, як спричинника, хоч і мимовільного, його пониження. А коли вже по першій світовій війні Виділ затвердив його вибір на дійсного члена, покійний не схотів прийняти висланої йому грамоти й не дався ніколи намовити її взяти. Не вважав себе дійсним членом НТШ, хоч усе своє життя в ньому працював. Колишній улюблений учень і протеже проф. Студинського, Возняк тепер відкинувся від нього й не визнавав його вже своїм учителем, і не раз давав це йому відчути» [19, с. 372–373].

Більше того, через такий учинок його товаришів по праці в Академічній гімназії – Степана Рудницького та Степана Томашівського – він покинув працю в цій гімназії.

Згадані вище праці Михайло Возняк написав в один з найтрагічніших моментів життя своєї родини. Вони почалися відтоді, коли 18 червня 1907 року сестра Михайла Возняка Катерина у віці 19 років вийшла заміж за 22-річного Миколу Труша, сина Дмитра Труша і Марії Бадан. У метриці шлюбу [24, арк. 71] зазначено, що він народився 22 травня 1885 року. Свідками цього шлюбу були Іван Бадан та Іван Іванина, а благословив його отець Лонгин Тустановський, який у селі був священником з 1902 року спочатку як асистент, а відтак з 1903 року як парох. Оскільки згідно з законами Австро-Угорщини і наречений і наречена були малолітніми (дорослим чоловік вважався у повних 24 роки, а жінка – у повних 20 років), тому батьки нареченого і нареченої мусили дати письмовий дозвіл на шлюб, який був занесений у метричну книгу.

15 березня 1908 року в молодій супружій парі народився син, якого назвали на честь діда Стефана Возняка Стефаном. Дитина була слабкою від народження і померла 25 березня цього ж року, проживши вісім днів [23, арк. 44]. Хоронив первістка Катерини Возняк отець Лонгин Тустановський, який перед тим сам пережив трагедію. 19 січня, на самі Йорданські свята 1908 року, застрелився його син, доктор філософії Роман Тустановський. Він працював урядником при бібліотеці університету у Відні, мав 25 років [23, арк. 44].

Не минуло й трьох місяців від смерті сина, як у Катерини Труш, сталась біда. Хтось підступно вбив її чоловіка Миколу Труша. Трапилося це 11 червня 1908 року. Миколі Трушу було всього 23 роки [23, арк. 45].

Витримавши дев'ять місяців жалоби за чоловіком, 9 лютого 1909 року отець Лонгин Тустановський благословив шлюб удови по Миколі Трушу Катерини з Атаназієм Трушем. У метриці шлюбу зазначено, що він був позашлюбним сином покійної Олени, дочки Михайла Труша та Анни з Михайлових. Метрика зазначила, що народився

Атанасій Труш 4 листопада 1883 року, тобто був на п'ять років молодший за свою дружину [24, арк. 75]. Свідчили шлюб Іван Нечипор та Іван Іванина.

23 травня 1909 року, коли Михайло Возняк закінчував навчання в університеті, на плямистий тиф помер батько Стефан Возняк. Похоронили його наступного дня, хоронив отець Лонгин Тустановський. У метриці смерті [23, арк. 98] зазначено, що покійник мав 53 роки, тобто був 1856 року народження. Отець Лонгин Тустановський став офіційним опікуном малолітнім дітям Стефана Возняка Григорію та Кирилові, які навчались у гімназії і це зафіксовано в документах їхнього навчання. На Михайла Возняка випав важкий тягар опікуватися рідними.

Смерть не полишала дому Катерини Труш. Діти, які народжувались у другому шлюбі, вмирали немовлятами...

8 червня 1910 року народився син Іван, якого прийняла на світ повитуха Марія Матвіїв, а охрестив наступного дня по народженні іменем Іван отець Л. Тустановський. 7 серпня дитина померла [27, арк. 38].

9 лютого 1912 року народився син Стефан. Його прийняла ця ж повитуха, що й Івана, і охрестив той же священник – Л. Тустановський, але дитина померла 8 червня 1912 року [27, арк. 51].

По Стефанові 22 липня 1913 року народилася дочка Ольга. Її прийняла на світ повитуха Єва Возняк, а охрестив та миропомазав отець Л. Тустановський. За кума був запрошений брат Катерини Григорій, на той час студент прав Львівського університету, та Александра Бабій. І знову дитині не судився довгий вік: вона померла 14 серпня цього ж року [27, арк. 61].

Напередодні Першої світової війни 23 липня 1914 року народилася дочка, яка при хрещенні отримала ім'я Анна. Як і покійну сестру Ольгу її прийняла на світ повитуха Єва Возняк і хрестив та миропомазав отець Л. Тустановський. За хрещених батьків були запрошені Микола Крайник та Манька дочка Івана Матвіїва. У метриці народження зазначено, що Анні для якоїсь мети (очевидно для одруження) потрібно було свідоцтво про народження і отримано його вже у ЗАГСі 14 червня 1949 року. Війна принесла нові страждання селу. Після відходу російської армії в селі [27, арк. 67] кинулась холера, яка забрала, як записав у метричній книзі померлих священник Лонгин Тустановський, 112 осіб.

На той час брат Михайла Возняка Григорій вже був студентом правового факультету Львівського університету, куди вступив на перший семестр, що випадав на зиму 1912/1913 навчального року. Так звана «Картка запису для потреб деканату» [14, арк. 706] зазначає, що офіційним опікуном Григорія Возняка був священник отець Лонгин Тустановський, а мешкав Григорій, очевидно разом з братом Кирилом, тоді ще гімназистом, та Михайлом Возняком на вулиці Длугоша, 19, якраз за новозбудованим корпусом теперішнього хімічного та фізичного факультетів університету. Цей будинок у 1891 році збудував для себе архітектор Станіслав Кшановський. Окремі кімнати він здавав студентам. Другий семестр припадав на літо навчального 1912/1913 року, а третій семестр на зиму 1913/1914 навчального року. Від оплати за навчання Григорій Возняк був звільнений тільки наполовину. В цьому семестрі офіційним його опікуном,

як і опікуном Кирила, став стрийко Дмитро Возняк. Від військової повинності він був звільнений. Стипендії з жодної фундації не мав. Окрім занять з фахових дисциплін, він відвідував заняття з вибраних питань історії Східної Європи у професора М. Грушевського, філології рослин та природи пчіл у професора Цісельського [15, арк. 168]. Як згадує про нього у вище цитованих спогадах Володимир Дорошенко, мав Григорій цілком інший характер, ніж брат Михайло. «Це був веселий, живий хлопець, що ходив на балі й забави. Й не соромився гарної статі» [19, с. 367].

Наступний семестр, який випав на літо 1913/1914 навчального року був для Григорія четвертим. У серпні розпочалася Перша світова війна. Григорій якраз був удома. Село зайняли російські війська, його заарештували і посадили до в'язниці у Раві-Руській, де він сильно застудився, дістав так звані «галопуючі», тобто швидкоплинні сухоти, і в безнадійному стані був відпущений додому, де 12 квітня 1915 року помер. Його поховали, як і належить через три дні, 15 квітня 1915 року. Йому було двадцять чотири роки. Хоронив отець Л. Тустановський [23, арк. 51].

Через рік, 6 квітня 1916 року, помер молодший його брат Кирило. Мав 20 років. Його хоронив отець Л. Тустановський. У метричному записі про смерть він зазначив, що причина смерті була сухоти, а померлий був учнем гімназії [23, арк. 68].

Отець Лонгин Тустановський був 1872 року народження. Висвятився у священничий стан 1895 року після закінчення богословського факультету Львівського університету та Львівської греко-католицької семінарії і відразу по висвяченні його скерували у село Доброгостів на Дрогобиччині, у 1897–1898 роках він був адміністратором у селі Двірці Жовківського повіту, відтак до 1902 року асистентом у Раві-Руській, потім перейшов на парохію у Вільки Мазовецькі, де й помер 4 жовтня 1926 року. У селі його замінив син Кирило Тустановський, який був 1886 року народження, висвятився 1909 року, служив священником у містах Яворові (1910–1911), Мостиськах (1911–1912), селах Ванівках Короснянського повіту (1912–1916) та Волі Нижній Сяноцького повіту. Після смерті батька став священником у Вільках Мазовецьких.

В автобіографії Михайло Возняк про цей момент з боєм написав: «Я зворохобив батьків дати до гімназії двох із молодших братів, і головний тягар їх удержання упав на мене. Зокрема тягар відчув я в часі університетських студій у Львові в рр. 1904–1908, де студював українську філологію як головний, а класичну – як побічний предмет». І далі: «Не краще йшло мені з виведенням братів у люди. Вибухнула війна, надійшла московська окупація краю; в московській в'язниці перестудився старший брат, дістав “галопуючі” сухоти, заразив молодшого брата і один за другим покінчили свій життєвий шлях. Я виїхав перед москалями зо Львова» [1, с. 1–2].

Тепер на батьківській хаті залишилися жити Стефан та Єва Возняки та їхня дочка Катерина з чоловіком та єдиною дитиною із п'яти народжених, в якій 4 жовтня 1918 року народився син, який при хрещенні дістав ім'я Володимир. Прийняла його на світ Єва Возняк, а охрестив та миропомазав отець Л. Тустановський. 30 жовтня цього ж року дитина померла [27, арк. 82].

Доля змилювалася над наступною дитиною Катерини, яка народилася 9 грудня 1919 року і була наречена ім'ям Марія. Її прийняла все та ж повитуха Єва Возняк та

охрестив і миропомазав отець Лонгин Тустановський. Хрещеними батьками були Іван Матвіїв та Марія Домашовець, дружина Кирила [27, арк. 88].

25 лютого 1922 року народився син Стефан. Його вже прийняла нова повитуха Анна Хомин, хрестив той же священник. Хрещеними батьками були Петро Танчин та Танька, жінка Івана Матвіїва. На жаль, син Стефан не прожив й року і помер 5 вересня 1922 року, про що в метричній книзі померлих і був зроблений відповідний запис [27, арк. 100].

Заступником учителя в Академічній гімназії Михайло Возняк працював тільки два роки. У 1913 році він взяв відпустку, у відповідних документах на шкільний рік 1914-й, його прізвище з учительського збору Академічної гімназії щезає. З довідника «Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerji z wielkim księstwem Krakowskim» за 1913 рік зазначено, що Михайло Возняк цього року нагороджений ювілейним орденом.

У так званому «Личному листку по учету кадров» Михайло Возняк записав, що від восьмого місяця 1908 року до восьмого місяця 1914 року він працював учителем гімназії [2, арк. 121]. У цьому ж документі Михайло Возняк стверджував також, що він працював від серпня 1914 року до вересня 1918 року учителем гімназії у Відні. Насправді у Відні він працював на гімназійних курсах з українською викладовою мовою, які знаходились на вулиці Радацького, 3. Свідченням того є довідка, в якій стверджено, «Михайло Возняк, заступник учителя в академ. гімн у Львові, був зайнятий на курсі гімназ. з українською викладовою мовою у Відні III, ул. Радацького, 2 в році шкільнім 1917/18 і учив латинської мови кл. III (5), грецької мови кл. III (5), IV (4), V (5), разом 19 годин тижнево; від 25/XI 1917 латинської мови кл (6), грецької мови III (5), IV (4), V (5), разом 20 годин тижнево.

Обов'язки свої сповнював совісно і з добрим успіхом. Тепер вертає на своє давнє місце до Львова.

Семен Сидорак, управитель» [18].

Що було від часу приїзду Михайла Возняка до Відня аж до початку роботи на курсах розповів у згаданих спогадах Володимир Дорошенко: «Я вже згадував, – писав Володимир Дорошенко, – що за Першої світової війни Возняк опинився був у скрутному матеріальному становищі в Карінтії, звідки завдяки мені дістався до Відня й став на працю в Союзі Визволення України» [19, с. 375]. Про це Михайло Возняк в жодному документі не згадував.

24 березня 1940 року Михайло Степанович Возняк був дообраний Депутатом Верховної Ради УРСР першого скликання. Пройшов від Рава-Руського виборчого округу. Разом із ним тоді дообрали сина Івана Франка Петра Франка від Золочівського виборчого округу. Серед решти сімнадцяти дообраних депутатів шестеро були малоосвіченими селянам, а інші з рідів визволителів.

Тоді, в передвиборчу кампанію, Михайло Возняк відвідав рідні краї і побував у рідному селі. Більше не приїздив. Не мав часу.

Кажуть, що перед Першою світовою війною «Возняк навіть на ферії не виїздив додому. Раз був виїхав, – писав Володимир Дорошенко у спогадах, – саме перед Першою світовою війною. На провінцію й не міг уже вернутися до Львова. Від того часу вже нікуди не виїздив, боячися розлучитися з своєю бібліотекою. Ми жартува-

ли, бувало, що Вознякові небезпечно виїздити із Львова, бо зараз готова вибухнути війна» [19, с. 367].

Після смерті, 20 листопада 1954 року, Михайло Возняк залишив чималий спадок, який перейшов єдиній з живих його сестер Катерині. 1956 року хата, в якій народився Михайло Возняк, була знесена і вже у 1957 році на її місці стояла нова. Катерина Возняк-Труш вже була вдовою і жила разом зі своїм сином Стефаном, який народився 1927 року. У 1954 році він одружився з Анною Михайлів. Від цього шлюбу народився син Михайло (1956 року) та Григорій (1958 року). 1962 року Анна Михайлів померла і Стефан Труш одружився вдруге з Катериною Сідельник (1936 року народження). Двоє хлопців, які народились у цьому шлюбі помирали малими дітьми.

У 1981 році на 93-му році життя померла сестра Михайла Возняка Катерина Труш.

Через десять років у 1991 році на 64-му році життя помер її син Стефан Труш.

На колишньому обійсті Возняків залишився жити Михайло Труш. Він одружився з Ольгою Нечипор, яка народилася 13 лютого 1968 року. У подружжя четверо дітей. 3 грудня 1987 року народився син Степан, 25 серпня 1990 року – дочка Мирослава, 6 грудня 1992 року – син Андрій, а 28 жовтня 1998 року – дочка Катерина, яка зараз вчиться в десятому класі місцевої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік Возняк і розвиток української національної культури : тези. Наукові читання. Львів, 20 березня 1990 р. – Львів. – С. 1–2.
2. Архів Львівського національного університету ім. Івана Франка. – Ф. Р–119. – Оп. 2 о/с. – Спр. 3400.
3. Державний архів Львівської області (далі –ДАЛО). – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 612.
4. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 611.
5. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 612.
6. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 613.
7. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 614.
8. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 615.
9. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 616.
10. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 618.
11. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 617.
12. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 519.
13. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 620.
14. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 159.
15. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 168.
16. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАНУ (далі – ЛННБ). – Відділ рукописів – Фонд Возняка. – № 688/ п.160.
17. ЛННБ – Фонд Возняка. – № 689/1–2.
18. ЛННБ. – Фонд Возняка. – № 678.
19. *Нечиталюк М.* Честь праці! Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях / М. Нечиталюк. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2000. – 424 с.

20. Пачовський Т. Праці М. С. Возняка про життя і творчість І. Франка. Бібліографічний покажчик / Т. Пачовський, Я. Шуст // Іван Франко. Статті і матеріали. – Збірник п'ятий. – Львів : Видавництво Львівського Університету, 1956. – С. 407–422.
21. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
22. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАУЛ). – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 6338.
23. ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 7703.
24. ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 7701.
25. ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 6339.
26. ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 7702.
27. ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 7704.

*Стаття надійшла до редакції 20.10.2015
Прийнята до друку 21.12.2015*

МΥKHAILO VOZNIAK: HIS VILLAGE, FAMILY AND START OF THE ROAD

Roman HORAK

It is the first event in the area of metric documentation that the dates of birth, nuptials and death of Mykhailo Vozniak's ancestors, brothers and sisters have been established along with their life facts. Details about Vozniak studying at village public and primary school, gymnasium and university have been provided. The times of his first employment and start of scholarly activity have been established.

Keywords: Mykhailo Vozniak, biography, Mykhailo Vozniak's family, primary education, gymnasium, Lviv university, first publications.